

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարւանը 6 ռուբլ:
Առանձին: Համարները 5 կօպէկով:

ԹԻՖԼԻՍԵԱՎ զՐՎՈՒՄ ԵՆ ՄԻՄԻԱՅՆ ԽՈՐԱԳՐԱՄԱՆ ՄԷՋ:

(*Սարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի*
Тифлис. Редакція „Мшакъ“)

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և շոն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով:

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կօպէկ,

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքակաւն մտածմունքներն.— Դէ ր ք ի ն տ ե
ո ո թ ի ՚ն : Զանալալ փոփոխութիւն : Դամաւ Ար-
աբողովից : Դամաւ Աւարաբանիցից, Դամաւ խմբա-
ցոյցի : Դերքին րուբեր : Ար տ ա ք ի ն տ ե ո ո թ
թ ի ՚ն : Թիւրքիա .— ՎԵլալիք Տեապղիկներ : Զայ-
տարարութիւններն : Բ ա ն ա տ ի ր ա լ կ ա ն : Սովը
չ ա տ ա տ ն ի մ զ ջ :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆԴ- ՆԵՐ

Նորերումն անգլիական պար-
լամենտում պատահեց մի անցք,
որ իր վրա ոչ թէ միայն անգլիա-
կան հասարակական կարծիքի ու
ընդունությունն ու շարունակությունը
զարգրեց, այլ և ամբողջ Եվրո-
պայի: Ահա այդ անցքը:

Համայնքների ժողովի մի պատ-
գամաւոր, այն է՝ Նօրտամպտօնի
պատգամաւոր պ. Բրէդլօ (Brad-
laugh) չէր համաձայնվում կրօ-
նական երգում տալ, այլ պահան-
ջում էր որ իրան [Թոյլ տրվե եր-
գվել քաղաքականապէս, այսինքն
հասարակ կերպով յայտնել, իր
հաւատարմութիւնը առանց երգ-
վելու մի որ և է կրօնական գրքի
վրա: Բրէդլօ պատգամաւորը
պատկանում է անդլիական հան-
րապետական կուսակցութեանը,
իսկ իր համոզմունքով անհաւատ
է համարվում, այսինքն չէ պատ-
կանում ոչ մի կրօնական աղանձ:

դին, ոչ մի եկեղեցուն: Բրեդլի
այդ պահանջը մեծ վիճաբանու-
թիւններ յարուցեց համայնքների
ժողովի մէջ: Ընդդիմադրական
կուսակցութիւնը և նրա առաջ-
նորդ սըր Ստաֆօրտ Նօրթկոտ
պահանջում էին որ Բրեդլի ան-
պատճառ երգում տայ, եթէ ոչ
նա պատգամաւոր չը պէտք է ըն-
դունի և իրաւունք չը պիտի ու-
նենայ նստել համայնքների ժողովի
նստարանի վրա: Գլադստոն և
նոր մինիստրութիւնը պաշտպա-
նում էին Բրեդլիին: Ըռաշին մի-
նիստըրը մի երկար ճառ ասեց, որի
մէջ բացատրեց երգման պատմու-
թիւնը Լոնդոնի: Կրօնական
երգումը առաջ մատչելի էր մի-
միայն անգլիկաններին, այսինքն
Լոնդոնում տիրապետող եկեղե-
ցուն պատկանող անգլիկներին,
յետոյ երգման ձեւը յարմարեց-
րին կաթօլիկներին, ժամանակով
նրան մատչելի դարձրին և բողո-
քական այլ և այլ աղանդների
ներկայացուցիչներին, — վերջապէս
և հրէաներին թոյլ տուեցին ի-
րանց կրօնական երգումը յարմա-
րեցնել ընդհանուր քաղաքական
երգմանը, իսկ այժմ մնում է դար-
ձեալ մի քայլ անել քաղաքական
և կրօնական համերոգութեան

Ճանապարհի վրա, այսինքն [Թոյլ տալ և անհաւատներին իրանց ձեռի երդում տալ։ Դողովուրդը ընտրել է Բրէշիո պատգամաւորին, ասեց Պաղատուն, և մենք իրաւունք չունենք նրան չընդունել իրաւունք չունենք [Թոյլ չը տալ նրան այս կամ այն կերպ երդում տալու, հաւատացող է նա [Թէ անհաւատ է, մեղ փոյթ չէ, մենք մարդկեանց կրօնական համոզմունքները բննադատելու համար կանչված չենք այստեղ, այլ երկրի քաղաքական ներկայացուցիչներ ենք։

Վլադստոնի ճառը ահապին տը-
պաւորութիւն գործեց, մեծամաս-
նութիւնը ոգևորված կերպով ծա-
փահարում էր նրան, բայց այնու
ամենայնիւ, երբ բուէարկեցին
խնդիրը, մեծամասնութիւնը հակ-
վեցաւ ընդդիմադրութեան կողմը:
275 ձայն 230 ձայնի դէմ վճուե-
ցին, որ Ռբէզլօ, եթէ կամենում
է պատգամաւոր ընդունվել, պէտք
է կրօնական երգում տայ, և նը-
րան մերժեցին փոխարինել կրօ-
նական երգումը քաղաքական եր-
գումով: Երևում է, որ մեծամաս-
նութեան հետ միացան մի քանի
իրլանդացիներ, մի քանի մոլեռանդ-
կաթօյիկներ, որոնք ուրիշ հար-

ցերում մինիստրութեան հետ էին
քուէարկում:

Բրէղլո դժգոհ մնաց այդ վրձ-
ռից և ինքն ներկայացաւ հա-
մայնքների ժողովի դահլիճը: Նրա
ասած ճառը այնու ամենայնիւ
գործին չօգնեց և նրան յայտնե-
ցին որ իրաւունք չի ունենայ նըս-
տել պատգամաւորների նստարանի
վրա: Ընն ժամանակ Նօրտամպ-
տոնի պատգամաւորը յամարձա-
կապէս յայտնեց որ հեռանալու
չէ դահլիճից և որ կատարեալ ի-
րաւունք ունի պատգամաւոր լի-
նել, որովհետեւ ժողովրդի ձեռքով
է ընտրված, ինչպէս և միւս բո-
լոր պատգամաւորները: Համայնք-
ների ժողովը իր վճիռը կատարել
տալու համար, տեսնելով Բրէղ-
լոի կամակորուժիւնը և օրէնքնե-
րին չը հնազանդվելը, ստիպվեցաւ
մի աւելի ել խիստ որոշում անել
Բրէղլո դատապարտվեցաւ բան-
տարկուծեան: Բայց երկու օրից
յետոյ պարլամենտը ազատեց նը-
րան բանդից և Բրէղլո կրկին
ներկայացաւ համայնքների ժողովը
իր իրաւունքները պաշտպանելու
համար:

Բրէղլօի զրուծիւնը այժմ՝ շատ
օտարօտի է. նա պատգամաւոր է,
որովհետեւ ժողովուրդը նրա՛ն րնտ-

ՍՈՎԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷԶ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

I.

Թիւրքացի Հայաստանի սովատանջները գրով թիւ-
նին։ Ուրուիչ է աւելի տարածված մտնում։ Տեղեկու-
թիւնը կ'ու. Պօլսի կենտրոնական ժամանակահատուկ
Սովի պատմական պատճառներ, արտադարձը բնա-
կան երկրորդների և հայ պատմիչի պատմվելը Հա-
յաստանում մինչև 1917 թ. զարգացող պատմությանը և պատմա-
բանական յետույն։ Հարկեր։ Թափառական ցեղեր
և ազգայնութիւններ։ Մշակական պատմական
հոգալից յարաբերութիւնների և բնիկից կարգած
լինելը։ Հանապարհների բացակայութիւնը։ Հա-
յերի թիւ պակասում և գաղթականութիւնների
պատճառները։ Կայմէի և միջկայմի վերջիցը
շրջադարձի միջոց, հայ բնիկու արդէլը և այլն։
— Կ. Պօլսի և Վանի մասնագործները։ Ռուսաս-
տանից եկած օգնութիւնը։

Հայաստանի ամբողջ ազգաբնակչության միայն հայ տարրն է աշխատասեփան արդիւնաբերող, Թււրքը ծոյլ և անհող է, քիւրդը յափշտակիւն ձրիակեր է: Բայց ոչ երեսն հարկերի ամբողջ ծանրութիւնը հայերն են կրում: Բացի սորանից, թէ՛ն քրիստոնեաները Թիւրքիայում հողի սեփականութեան իրաւունք ունեն, բայց իրապէս թէ՛ յափշտակութեան, կամայականութեան և թէ՛ Թիւրք ու քիւրդ կարածամտներեցի կախած լինելու:

նեկու պատճառով և թէ այն պատճառով որ հայր քրիւղ և թիւրք բէյերի պարտական է դարձնւաւ կորցրել է զեթէն ամեն տեղ իր հայրենիքում հողի սեփականութեան իրաւունքը և այնտեղ է հասել որ իր հողերի միայն կապալառու է դարձել: Ուրեմն արդիւնաբերութեանը անընդունակ տարրերը հողի սեփականատէր են, իսկ ազգաբնակչութեան աշխատանքը և արդիւնաբերող մասը, հայերը, զրկւած են հողից: Մեծ մասամբ հայերի ձեռքով մշակվող հողերը վարձված հողերն են:

Այնքեալ տարի իմ կարգադատ դատախոսութեան մէջ եւ նկարագրեցի ինչքան ծանր եւ ինչ բազմատեսակ հարկեր եւ վճարում հալը թիւրքաց պետական դանձարանին եւ թիւրք կամ քիւրք բէյերին որոնցից նա կախված էր *): Այլ եւս չեմ խօսում պաշտօնեաների ձեռքով գործված անկանխուելիքներէր, յափշտակութիւններէր ու կամախափանութեան մասին, չեմ խօսում նրանց կաշառակերութեան մասին, չեմ խօսում երկրի անապահով դրութեան մասին կիսավայրենի ցեղերի աւաղակութիւններէ կողմից: Այլք բոլորը կործանիչ ներգործութիւն ունի երկրի կանոնաւոր արդիւնաբերութեան վրա: Աստիճաբար միայն որ եթէ հայրը թիւրքիպաւում կարողանային էլ սեփական հողեր ունենալ եւ առաւ կերպով հացը արդիւնաբերել, դա ապարդիւն ջանք էր լինէր: Հայը ապրիւնաբերութեան է (ցանալիւն) այնքան ցորեն, որքան հարկւար է պետական հարկը վճարելու եւ իր ընտանիքը մի տարի կերակրելու: Եթէ նա աւելի ար-

*) Шу җылы № № 72, 73, 74, һәм 75, 1879.

դիմաբերի, այդ աւելին պէտք է փոէր պահանտներում, որովհետև նա ոչ ծախել կարող է իր հացը մոտակայ տեղերում, ոչ տանել վաճառանոցը գաւառից դուստ, նահանգից նահանգ, ոչ էլ վաճառահանել երկրից դուրս: Պատճառը շատ պարզ է. ոչ մի տեղ որինաւոր ճանապարհները չը կան ամբողջ թիւրքաց Հայաստանում: Եթէ հայ դիմաբերի իր աւելուրդ արդիւնաբերած հացը տանի մի գաւառից միւս գաւառը ծախելու, ճանապարհն ծախսը այնքան մեծ կը լինի, որ իր հացի պաշարի գինը չի հանի: Եթէ տարաւ էլ, ծախելու էլ, — վերադարձին կը կողոպտուի աւաղակներէր, ինչպէս այդ պատահում է այն գաղթական հայ մը շախմախի հետ, որոնք միւր մօտ կ'ովկասում աշխատելուց յետոյ և քիչ դումար տարիների ծանր աշխատանքով վատաւելուց յետոյ, վերադառնալով իրանց հայրենիքը, թիւրքաց Հայաստանը, շատ հողամ թիւրքաց ստանձնող ոտքը կ'ոխելուն պէս, կ'ողոպտուին են և տարիներով վատաւակած միւրօրէնում կ'որցնում են:

Մենք տեսնում ենք որ Թիւրքիան չէ աշխատում զարդացնել և ծաղկեցնել երկրագործութիւնը Հայաստանում, չէ նպաստում վաճառականութեան և արդիւնագործութեան զարդացմանը, չէ անցկացնում ճանապարհներ իր հպատակ երկրում, համբերում է որ բրիտանացի, աշխատաւէր, արդիւնաբերող զիւղացին իր հողից զրկվի և նրա հողը անցնի արդիւնաբերութեանը անընդունակ մահաժողովարին ձեռքը, չէ զսլուում աւազակ քիւրդերին և չէրէզիւրներ, այլ համբերում է որ նրանց Կողոպտեն հայերն, իր մարդական պայտօնների մէջ

մինչև անգամ ամենատարտ պաշտօնյաների մէջ, դաշ-
տադամի կամ միւղիլի պաշտօնի մէջ երբեք մի
հային չէ նշանակում, չէ սանձահարում պաշտօ-
նեաների կամայականութիւնը և կաշառակերու
թիւը, նոր և արդար օրէնքներով չէ կարգադրում
հողալին յարաբերութիւնները Հայաստանում, ու-
շադրութիւն չէ դարձնում ծանր և անտեսելի հար-
կերի վրա,— և այդ բոլորի հետեանքը այն է լի-
նում, որ հայ պարզամակուրտներ ամենտական և
վարչական ճնշման տակ թւում են ու ազդում
է, գիւղացին կամ գաղթում է իր հայրենիքից,
կամ թողնում է իր գիւղական կեանքը և ապա-
տանւում է քաղաքն ու, որտեղ սկսում է
պարապել արհեստներով և մանրավաճառութեամբ:
Այդպիսով հայը, ոչ թէ իր սեփական կամքով,
այլ հանդիսանալիս շնորհիվ, արուեստական ճնշը-
ման պատճառով դառնալիս է իր կոչմանը, գիւ-
ղական կեանքին, երկրագործական պարագայութեան
և դառնում է վաճառական,— և հոգը Հայաստա-
նում զրկվում է իր աշխատասէր և ընդունակ բը-
նիկ մշակողներէ: Եւ վաճառականութեամբ պա-
րագործըրը դեռ ամենաերջանիկ են, իսկ մեծ մա-
սը գիւղացիները գնում են և՛ Պոլսի և ուրիշ քա-
ղաքներ համարի թիւին անկող և, և ամենուրեք աշխա-
տանքներն են յանձն առնում:

Մերը այդ բուրբ տեսնում ենք և ապում ենք
որ թխվածքը կառավարությունն այդ տեսակ վար-
մունքը հայի հետ անհրաժեշտ, անհրաժեշտու-
թեան և անընդունակությունն արդիւնք է:

Բայց մասնաւոր վերջին շաղհաղի անցքերի,
սովորական օրհրդի հաշիւի մեծահարգ-

(Կը շարունակվի)

քերը լուսնալույսի յետ է քաշվում և հանգստա-
նում է, յուստով որ նա իր պաշտօնը լաւ կը կա-
տարէ, Բայց եւս զորս վրա կաւելանցնեմ և այն, որ
մեր հասարակութիւնը գործի համար կառավարիչ-
ներ ընտրել էլ չը գիտէ։ Մի լաւ նայենք մեր հո-
գեւոր դպրոցներէ նորոշմիր 6 հոգաբարձուներէ
վրա. այս 6 հոգաբարձուներէ, որոնք պիտի կա-
ռավարեն հայոց դպրոցները, ոչ մէկը չը գիտէ հա-
յերէն, ինչպէս խոստովանել են, շատ ժամանակ
չէ, իրանց բերանով և ինչորեւէն առաջնորդից ի-
րանց գործակից այն քահանային, որ, ամենին
յայտնի է, թէ տաս տարւոյ մէջ քիչ բերաւ խեղճ
ուսումնարաններէ գլխին, որին առաջնորդը արտա-
քսելով դպրոցի պաշտօնակիցը գրել էր, «բարձր
ամբարշտան ի միջոց». այժմ կրկին այս նորոշմիր
հոգաբարձուներէ թախանձանքին դիմանելով, կար-
գել է նոյն պաշտօնի մէջ. Բացի դորանից հոգա-
բարձական բաղկացութեան մէջ, 4 բարձր ուսում
ստացած երիտասարդներէ կարգում, տեսնում ենք
և մի ուստիականապետի օգնական և մի վաճառա-
կան, որ տարւոյ մեծ մասում իր օրերը անց է
կացնում ձկնորսներէ և ծովահորթ որսողներէ հետ
և հետևաբար այստեղ, հոգաբարձական պաշա-
տումն էլ, իր գործունէութեան ամեն մի քայլովի-
ւը իր վաղեմի սովորական գործի ձևով հարկաւ
պիտի չափէ։ Ես այս ասելով՝ այդ անձներին եր-
բէք միտք չունեմ պահարկելու. ես առաջինին
ձանաչում եմ իբրեւ շատ ընդունակ մարդ իր բուն
պոլիցիական պաշտօնի մէջ, իսկ երկրորդի համար
խօսք անգամ չը կայ։ Անցեալ ժողովներից մէկում,
երբ նա իբրեւ երեցփոխան հաշիւ էր առաջար-
կում իր վեց տարւոյ կառավարութեան մասին,
հասարակութիւնը տեսնելով նորա ոսկեղէն և ար-
ժանիքէն պատկերներէ մեծանշանակ նուիրատու-
թիւնը, այնպէս օգնութեամբ, որ առանց մի յանձ-
նաժողովի յանձնելու նորա հաշիւներէ ընտրութի-
ւնը, ուղանաւ աղաղակելով կրկին ընտրեց նո-
րան երեցփոխան, և բազմատարազին շնորհա-
կալութեան թերթ կազմելով, առաջարկեց նորան,
իբրեւ պաշտակաւ թողութեան կոնգրէս ապագայ ա-
զատ գործունէութեան համար. Բայց և այնպէս
չեմ կարող դադարեցնել համեմատութիւնը դրա-
նել մի կողմից բարձր ուսում ստացած երիտա-
սարդների և միւս կողմից պոլիցիական աստիճանա-
ւորի և վաճառականի մէջ, աւելացրու սրա վրա
և բոլորի հայերէն լեզուի գիտութիւնից դուրս լի-
նելով—այն ժամանակ կը տեսնու, որ ասպարէզը
դարձեալ միտում է, ինչպէս նախկին ձախտում
յիւրեղի, հոգեւորականին, և այն հոգեւորականին, որի
ուղղութիւնը և նպատակը մեղ ամենիս քաջ յայտ-
նի է։ Այստեղ իրաւունք ունի հասարակութիւնը
ինձ ասել, թէ քիչ անհնր, անդադար գոյութիւն է
ուսումնականներին, թէ նորա լաւ գործ կը կա-
տարեն, իսկ այժմ նրանց ընտրել ենք, ասում էք
հայերէն չը գիտեն։ Իրաւ է հասարակութեան ա-
սածը, եւ էլ կը խոստովանեն, որ մենք ըստ
մենայնի պատրաստ մարդիկ չունենք. այսպիսի
գործերում ընտրելու. Բայց հարցնում եմ, ո՞վ է
մեղաւոր, որ մեղաւորում այսպիսի սով է գործա-
կատար մարդերի, ո՞վ է պարտաւոր պատրաստել
այսպիսի անձներ, եթէ ոչ հասարակութիւնը.
Բայց մենք հոգացել ենք պատրաստել մեր գաւա-
կները, եթէ ոչ հասարակական գործիչներ, դո՞նէ
լոկ անդամներ. Բարեւոյ են անցկացնում մեր երի-
տասարդները իրանց ժամերը, որ չեն երևում մեր
ժողովներում։ Նայենք օտարազգի երիտասարդնե-
րին և բուն իսկ մեր կովկասեցի եղբայրներին. նո-
ցանում 20—25 տարեկան երիտասարդները, փոքրի
շատէ կը թուրթին ստացած լինելով՝ մասնում են
հասարակութեան մէջ, իրանց կարողութեան չափ
նրան օգտու բերելու համար. բայց մեր այդ հա-
սակի երիտասարդները, ամաչում եմ խոստովա-
նել, անքուն գիշերներ են անցկացնում, կրօնի
կանաչ սեղաններէ չուրջը շարված թղթախաղու-
թեամբ պարագլուխ, կամ ամառը հասարակաց-
պարտէզներում, իսկ ձմեռը փողոցներում թա-
փառելով զանազան սիրոյ առարկաների ետեւից,
և կամ արեւելութեան աներում քաշը դալով. Նո-
քա կը թուրթին են ստանում, լեզուներ են ուսա-
նում ոչ թէ ընդհանուր օգտի համար գործ դնե-
լու, այլ իրանց անաւակ, անյաղ ցանկութիւնները
յազնցնելու համար, նոր նոր օրերը ձեռք բերելու
անձառնի, անմիտ, բերան սերտած կալամբուրնե-
րով և կոպիլմենտներով և նոյնպիսի էլ սիրահա-
րական նամակներով։ Եւ այս իսկ պատճառով է,
որ մեր երիտասարդութիւնը ուսումը լեզուն նա-
խապառու է համարում հայերէնից, և ոչ թէ ուս-
ման յառաջդէմ լինելու համար. Ըստ որում
նա իր ճաշակին համեմատ նորա մէջ գտնում է
վայրահալ բովանդակ, բարբառական կրքերին օրօր
երջող բովանդակ ու այլ շատ այսպիսի բաներ.
Իսկ հայոց լեզուի մէջ քիչ կայ. Հին-գրոց լեզուն
անհասկանալի է ու ըստ մեծի մասին կրօնական,

աշխարհաբան էլ մանուկ է և զրականութիւնով
աղքատ. Իրաւ է, կան լրագրիներ, «Մշակ», «Մե-
ղու» և ուրիշներ, բայց նոցա մէջ էլ կարդալու
բան չը կայ, պատճառ օտարաբաղադարի հայ եղ-
բայր գրութիւնը մեր երիտասարդ պարսկերէն
ամենին չէ հետաքրքրում, իսկ արտասանմանը—
կերպարանք եկած տեղեկութիւնները չէ որ նորա
ուսումը լրագրիներումն էլ են կարդում, որոնք
կրկնապատիկ աւելի էժան են և հեշտ հասկանալի
նոցա լեզուով գրութիւններ համար։ Միթէ այս ա-
մեն բանից յետոյ մենք դարձեալ ձեռները կուրծ-
քերիս դրած պիտի ասենք, հայ ենք, արդեօք բացի
հայութեան անուանից մի այլ յատկանիշ կայ մեր
վրա։ Գոհ պիտի լինենք մեր 1500 տարւոյ մինչեւ
միւսանդութիւնը հասած կրօնասիրութիւնից, որի
չնորձով մեր եկեղեցիները կանգուն և զարդարած
ենք տեսնում այսօր. Բացի սոցանից ուրիշ քիչ
մի բարեկարգ հաստատութիւն ունենք, ինչ մի
հիմնարկութիւն ունենք, որը մեր ընդհանուր միա-
ցած ուժերով ենք պահպանում. ի հարկէ պէտք է
ցոյց տաք մեր կրօնաւոր դպրոցները, որոնց վերա-
նորոգման մասին մենք չենք մտածում, բայց այս
դպրոցները վերջ յիշած մեր կրօնասիրութիւնից
աղբերացած եկեղեցական գումարներով կամ մաս-
նաւոր մարդոց նուիրած անշարժ կալուածով են
պահպանուած. Իրաւ է, ունենք աղքատանոց ար-
հեստական դպրոցի հետ միասին, բայց նորա էլ
մեր պապերից ընծայած հաղարների տոկոսներով
են կառավարում։ Չը պէտք մտածալ, որ մենք
այս տարի մեր, աստարտանցներին համար
մի չը տեսնուած բարեգործական եռանդ ցոյց
տուինք, հանգամանակութեամբ նուրբելով յօգուտ
վանի սովորաւորներէ 1100 բուրձը գումար.
այո, այդ մի գովելի և ուրախալի երևոյթ
էր, սա մի վսեմ պարտաւորութիւն էր, որ
մենք կատարեցինք. Բայց մենք ուրիշների պա-
կատութիւնը հոգալով՝ արդեօք մեր պակասութիւնն
էլ հոգացինք, տեղեկացանք, թէ այս տարի թա-
գութեան և սատիկ ցրտի պատճառով ո՞րքան
մարդիկ մեր քաղաքում օրական հացի կարօտ կին
և ո՞րքանը առանց փայտի էին մնացած. Մենք
սովորութիւն ունենք ժողովներէ մէջ բարձրաձայն
գոռալ, թէ այս ենք կամենում, այն ենք կամե-
նում, բայց հարցնում եմ, կայ մեր մէջ մի հասա-
րակաց արկղ, որի մէջ հաւաքված գումարի տո-
կոսը կարողանալը գործ դնել պէտք եղած ժա-
մանակ։ Անցեալը մեր ժողովներից մէկի մէջ ա-
ռաջարկութիւն եղաւ, որ զինադրաների հայոց
կրօնի և լեզուի ուսուցիչներին ռոճիկ յատկացնուի,
բայց ոչինչ գուրս չեկաւ, ինչո՞ւ, որովհետեւ չը
կար մի հասարակաց գումար, որից նշանակէին
ռոճիկը, այսպէս էլ շատ ուրիշ բաներ. իսկ այս
բոլորի պատճառը այն է, որ մենք հասարակա-
կան կեանքով չենք ապրում. եթէ այսպէս է, էլ
չը պէտք է վերաւորվենք, երբ տեսնում ենք, որ
մեղ իշխում են ազաներ և հոգեւորականներ։

ՆԱՄԱԿ ԽՐԱՊԻՐԻՆ

Թիֆլիս, 22 մայիս

Մի քանի թիֆլիսաբնակ օտարական վաճառա-
կաններ 1872 թուականում որոշեցինք մեր ծախ-
սերից մի մասը յետաձգելով, կազմել մի գումար,
որի գործադրութիւնը ապագայում պիտի որոշվէր
և պայմանով նոյն 1872 և հետեւալ 1873 թուա-
կաններում գոյացաւ մի գումար, որ գտնվում է
ինձ մօտ իբրեւ գանձապահ. Այդ գումարի տո-
կոսը, հաշուելով մինչ 1878 թուականի մայիս ա-
միսը, գոյացնում է 70 ռ. 45 կ., որից 25 ռ. ար-
դեն խմբագրութեանը միջոցաւ նուիրած եմ «Ա-
րարատեան ընկերութեան» (հրատարակած «Մշակ»
1878 թուի 223-րդ համարում), այժմ ես միա-
ցեալ 45 ռ. 45 կոպէկ այսու հանդերձ՝ ներկայա-
ցնելով ձեզ յօգուտ վանի սովորաւորներէ, խն-
դում եմ հասուցանել ըստ պատկանելոյն և ներ-
կայ ծանուցագիրս հրատարակէք «Մշակ» միջո-
ցաւ ի գիտութիւն այն անձաց, որոնց կը վերաբերի
այս։

Մ. Ռոստոմանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Ա. Մէլիք-Աղաբեկեանի ձեռքով ստացանք
300 բուրձ յօգուտ վասպուրականի սովորաւորնե-
րի, որ հաւաքվեցաւ հանգամանակութեամբ Պարս-
կաստանի Գաւրէժ քաղաքի հասարակութիւնից։

Ընթերցողին յայտնի է որ ԹԻՖԼԻՍԻ նահա-
նական դատարանը դատապարտեց Գրիգոր Արծ-

րունուն ցեղորոշական դատի պատճառով 50 բուր-
ձ առգանքի, կամ 10 օրվայ բանտարկութեան։ Այժմ
Գրիգոր Արծրունի աղէկացաւ (զանգաւ) է տուել
Սուրէնայա Պալատա, Նահանգական դատարանի
այդ վճռի դէմ։

«Մոլոդ» լրագիրը ասում է. «Ներկայ թագաւո-
րութեան ժամանակ ուսու ազգը ազատվեցաւ
մարմաւոր ստրկութիւնից. ձորտերի ազատութիւ-
նից յետոյ պէտք է ազատել մեզ և մտաւորապէս
ուրարողապէս, այսինքն տալ տպագրական ա-
զատութիւն»։

Ստացանք Ղ.Յ.Արիւ, պ. կաճկաճեանից, 85
բուրձ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների. Այդ
գումարը ստացանք Թիֆլիս կաճկաճեանցի ձեռ-
քով։

Գաւառական մի քաղաքից ստացանք հետեւեալ
տողերը. «Այստեղ ենք «Մշակ» մէջ ձեր խո-
սացած դատաստութիւնը «Հայաստանի սովա-
ման» կարդալու. Թող Թիֆլիսի լուսաւորված
ամբողջը զայ լսելու Հայաստանի մասին դա-
տաստութիւնը, նա ամեն բան հասկանալու ըն-
դունակութիւնը կորսուել է, կարծեմք, փոյթ չէ.
գաւառները կը կարդան և արձագանք կը տան»։

«Толость» լրագրի մէջ կարդում ենք հետեւեալ.
«Բերլինի կոնֆերանցիւն, որ այժմ ընդունւ է
Թիւրք-յունական սահմաններ խնդրել, ինչպէս
յայտնի է, վճռեց չը ընեն Միւս այն հարցերը,
որոնք չեն վճռվել Բերլինի կոնֆերանսի ժամանակ,
այլ յայտնել Թիւրքիային, որ նրանց վճռել անհրա-
ժեշտ է. Այդպիսի հարցերից մէկը Թիւրքաց Հա-
յաստանի կազմակերպութիւնն է, որի գրութիւնը,
վերջին տեղեկութիւններէ համեմատ, անտանելի է
դարձել Բ. Գրան պաշտօնականների անտարբերու-
թեան պատճառով. որոնք չեն կամենում կամ
անկարող են պաշտպանել այնպատեղի և գործու-
նեայ հայ ազգին քրտրերի բռնաբարութիւններից
և կողոպտութիւններից, որոնք ենթարկում են հայերին
ամեն տեսակ տանջանքներին. Գրանի որ ալբանցի-
ների անհշան խուճը ինքնավարութիւն, մինչեւ
անգամ անկախութիւն է պահանջում Թիւրքիայից,
այս պետութիւնը չէ կարողանում ապահովել
հայերին, որ հենց էդօք քրտրերը նրանց գլխովին
չեն կտորել. Գործերի այսպիսի դրութիւնը երկա-
րաւ է ի կարող լինել, մանաւանդ որ հայերը յի-
շում են իրանց նախկին այն բարօրութիւնը, որ
նրանք վայելում էին հայոց թագաւորութեան ժա-
մանակ. ձեռքարկ է, որ այդ թագաւորութեան
պատմութեան մէջ ծանր ժամանակներ են եղել.
Այդ ժամանակներից մէկը զեղեցիկ կ'ըլլար նկա-
րագրել է պ. Ավարդում «Հայաստանը հինգերորդ
դարում» վերջագրով էր հեղինակութեան մէջ.
ձեռքարկ որ դա եղել է հայոց պատմական կեան-
քի ամենածանր և չիփթալի ժամանակ, որի ըն-
թացումը Հայաստանի բազմաթիւ բնակիչների ա-
րիւն է թափվել, բայց ձեռք է բերված երկրկրօ-
նական և բարոյական անկախութիւնը և ազգային
ազատութիւնը. Պ. Ավարդումի պատմութիւնը այդ
ժամանակի մասին չափազանց հետաքրքիր և զրա-
մատիկական է. Հեղինակը խոստովանում է, որ
ժամանակակից հայերը նման չեն հինգերորդ դա-
րի իրանց նախորդներին, բայց այնուամենայնիւ
ընդունակ են մեծահոգութեամբ տանել իրանց վի-
ճակված տարաբաղդութիւնները, չը կորցնելով ի-
րանց սէրը դէպի կրօնը և մայրենի երկրի սովոր-
ութիւնները. Հեղինակը իր պատմութիւնը վեր-
ջացնում է Բայրօնի հետեւալ խօսքերով, որոնց հետ
անհարկն է չը համաձայնի. «Գիտեալ է գտնել մի
ուրիշ ազգութիւն, որի պատմութիւնը աւելի պա-
կատ յանցանքներով լինի արատաւորված, քան թէ
հայոց ազգութիւնը, որի յատկանիշներ են՝ բարե-
բարութիւն և խաղաղ յատկութիւններ, իսկ նրա
մեղքերը բռնաբարութեան հետեւանքներ են»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիս

Թիւրքաց լրագրութեան մէջ և հասարա-
կական կարճերի մէջ, անդիական միւսիստու-
թեան փոխելուց յետոյ նշմարվում է արա-
մադրութեան փոփոխվելը. Նորերում Կ. Պոլս-
ի Թիւրք լրագրիներից մինը բացահայտում
էր. «Մեզանից պահանջում են թէ՛ Եօրմաներ,
բայց այդ մեր նպատակն էլ է. մենք այնքան
վերանորոգութիւններ կը մտցնենք, որ վերջա-

պէս Եւրոպան կը սարսափի և ստիպված կը
լինի մեզ կանգնեցնել մեր առաջարկէմ ձանա-
պարհի վրա»։

Թիւրքաց «Ասկիթ» լրագիրը թողնելով
քաղաքական հարցերը դիմում է կրօնական
հարցերին և իր յօդուածներով կակածել է
տալիս որ լրագրի խմբագիրը փոքր ի շատէ
խելագարվել է. Երբ «Թեքեմանը Հաբիբաթ»
լրագիրը հաւատացնումէր որ քրտրերը լուս-
սաւորված ազգ են և որ մինչև անգամ նրանք
աւելի լուսաւորված են քան թէ հայերը—
ամենքը ծիծաղեցին այդ յօդուածի վրա.
Բայց այդ դեռ բաւական չէ. Այժմ նոյն
լրագիրը հաւատացնում է որ քրտրերն են
տարածել լուսաւորութիւնը Եւրոպայում։

«Ասկիթ» աւելի էլ մեծ խելագարութեան
նշաններ է ցոյց տալիս. «Temps» լրագիրը
պատմում է որ «Ասկիթ» իր վերջին համա-
րում յորդորում է Թիւրք հոգեւորականներին
գնալ օրպէս միսիօնարներ Գերմանիա և քա-
րոգել գերմանացիներին մահ մետականու-
թիւն։ Միայն մահ մետականութիւնը կարող
է ազատել խեղճ գերմանացիներին, ասում
է Թիւրք Թերթը, կրօնական երկպառակու-
թիւններից. Ժամանակ է արդէն վերել Գեր-
մանիային, բացականչում է «Ասկիթ», Գերմա-
նիային որ մեզ բարեկամ է և տարածել նրա
մէջ իսկական կրօնը, որ միակ զարգացողիչ
և անհատացնող է. պէտք է վերջապէս
վայելել տալ գերմանացիներին իսկական
կրօնի բարիքները. Ողորմելի, խելագար Թերթ-
թը մտածում է ցոյց տալ թէ ո՞ւմ հաշուով
Թիւրք ուղեմները պէտք է ձանապարհ ընկնեն
դէպի Գերմանիա և ո՞ւմ հաշուով ապրեն այն
թէ՛ և վայրենի, բայց բարեկամական երկրում,
իսկական կրօնի միսիօնարներ դառնալով։

Ոչ որ չէր սպասում որ Թիւրքերը կարող
են հասնել մինչև այդ տեսակ խելագարու-
թեան։

Յօդուածի վերջը մի ուրախալի լուր պէտք
է յայտնել. «Толость» լրագրի Կ. Պոլսի
Թղթակիցը պատմում է, որ Յունաստանի մայ-
րաքաղաքի, Աթէնքի «Վարմիր Նաչի» ընկե-
րութիւնը ուղարկել է նորերում Կ. Պոլսի
հայոց պատրիարքին 2500 Ֆրանկ, խնդրե-
լով հասցնել այդ գումարը Կ. Պոլսում յօդուտ
Հայաստանի սովատանջների հիմնաճ կենտ-
րօնական մասնաժողովին. Գորանից յետոյ
սրբազան Ներսէսը շնորհակալութեան նամակ
է գրել յունական «Վարմիր Նաչի» ընկերու-
թեան նախագահին, ասելով որ հայոց ազգը
երախտապարտ է յոյներին իրանց եղբայրա-
կան զգացմունքի համար դէպի հայերը և
հայոց եկեղեցին իր կողմից աղօթք է անում
Աստուծուն յունաց ազգի բարօրութեան և
բարգաւաճման համար։

Այդ սիրոյ զգացմունքը երկու ազգութիւն-
ների մէջ շատ ուրախալի է մեզ համար։

«ՄԵԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ
Կ. ՊՈԼԻՍ, 24 յունիսի. Բ. Գուռը պատաս-
խան տուեց դեսպանների միաբան գրու-
թեան այն մտախն, որ Հայաստանի է վերա-
բերվում. Բ. Գուռը յայտնում է, որ նա
միշտ ի նկատի է ունեցել Բերլինի դաշնագրի
61-րդ յօդուածի նախատեսած բարելաւու-
թիւնները և դրանց համեմատ պատրաստու-
թիւններ է տեսնում. Բ. Գուռը անում է
իր կարգադրութիւնները այդ ուղղութեամբ
վերջը ասում է, որ հայերը 17% են կապ-
մում այն նահանգների մէջ, որոնց մասին
խօսվում է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 24 յունիսի. «Рыс. И-
ВАНД» լրագիրը հիշեցում է «Times»-ի հա-
յորդած լուրը չինացիների և ռուսների մէջ
եղած կռիւների և ռուսների յաղթվելու մա-
սին, այդ լուրերը սուտ է անուանում և ցան-
կութիւն է յայտնում չը հաւատալ այդպիսի
լուրերին։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԴՐՈՒՆԻ

Типографія А. А. Михельсона